

Да пытання аб нацыянальнай культуры

(Пра кнігу тав. Ваганяна „О национальной культуре“. Дзярж. Выд. 1927)

Пытанні будаўніцтва культуры сыягваюць на сабе ўсё большую ўвагу партыі. Зразумела, задача соцыялістычнай рэканструкцыі гаспадаркі, індустрыялізацыя і коопэраваньне краю не вырашалына бяз усё больш актыўнага культурнага ўздыму краю, больш хуткага руху і „культурнай рэвалюцыі“, без забяспячэння соцыялістычнага шляху культурнага разьвіцця. Задачы будаўніцтва культуры асабліва складаны ва ўмовах нацыянальных рэспублік, краёў.

Кніга тав. Ваганяна „О национальной культуре“ таму заслугоўвае ўвагі, што яна ставіць на абмеркаваньне шэраг чарговых пытанняў культуры, у іх пастаноўцы ва ўмовах нацыянальнай рэспублікі—ставіць пытанні нацыянальнай культуры. Тым з большай сілай трэба вылучыць памылковае і спрэчнае ў кніжцы тав. Ваганяна.

Капіталістычныя элементы нашай эканомікі ў пэрыод НЭП'у знаходзяць сваё політычнае выражэньне ў некаторым адраджэньні і асьвяжэньні буржуазна-дэмакратычных політычных тэндэнцый. Іх насіцелі—нэпман, кулацкая вёска частка маладой інтэлігенцыі, зьвязаная з гэтай буржуазнай прапластоўнай часткова—старыя прадстаўнікі буржуазнай інтэлігенцыі.

Гэтыя буржуазна-дэмакратычныя тэндэнцыі набываюць нацыяналістычную афарбоўку, тым самым спрабуючы замаскавацца. Гэтакая ўсталаўшчына, якая пасля дэкларацыі аб „прызнаньні“ савецкай улады даволі хутка пераканалася ў яе клясавай сутнасьці і выкрыўшы відочна свае буржуазна-дэмакратычныя пазыцыі паказала ва ўсёй няпрыгожасьці свой твар расійскага нацыяналізму. Гэтакія, у БССР, лістападаўшчына,—маленькая група інтэлігенцыі, аднолькава бясьсільная ў сваіх дзеяньнях і сымптоматычная па сутнасьці, асуджаная ў 1921 г. пасля шырокага процэсу,—лістападаўшчына, якая сваю анты-пролетарскую і анты-савецкую істоту прыкрыла нацыяналістычнымі лэзунгамі нацыянальнага вызваленьня, „незалежнасьці Беларускай Рэспублікі“. Якраз таксама сыянізм, прадстаўнікі якога паходзяць з нэпманскіх яўрэйскіх колаў, зьяўляецца нацыяналістычным прыкрыцьцём анты-савецкай праграмы буржуазных і дробна буржуазных колаў яўрэйскага насяленьня. Можна паказаць шэраг падобных фактаў.

Сутнасьць буржуазна-дэмакратычнай ідэолёгіі нацыяналізму зусім яўна выкрываецца па-за СССР,—гл., напрыклад, беларускі нацыяналізм, які махрова расьцьвіў у спрыяльным клімаце Пільсудчыны ў выглядзе „Сялянскага Саюзу“ Ярэміча, Рагулі ды іншых прадных панюў, так зван. „Беларускіх дзеячоў Польшчы“. Глядзі, напрыклад,—УНДА „Украінскае нацыянальна-дэмакратычнае аб'яднаньне“—на Украіне, якое знаходзіцца ў межах Польшчы, вядзе заўзятую

нацыяналістычную і анты-савецкую політыку. Гэтая сутнасць відочна выкрываецца ў рамках нелегальнай працы, дзе кропкі ставяцца над і—гл., лістападаўшчына ў БССР.

Аднак, умовы дыктатуры пролетарыяту не падыходзяць для вольнага развівання політычнай праграмы нацыянал-дэмакратызму. Вось чаму ён шукае і знаходзіць другія формы свайго развіцця: галіна культурнага будаўніцтва зьяўляецца пакуль што больш або менш выгоднай арэнай для працягвання нацыянал-дэмакратычнай ідэолёгіі. Праўда тав. Ваганяна, калі ён кажа:

„Нацыяналістычная контр-рэволюцыя шукае новых формаў, новых шляхоў для ажыццяўлення сваіх ідэалаў (калі можна казаць аб ідэале нацыяналізму), яна шукае новых мэтаў для атручвання грамадзкай сьвядомасьці. Такімі шляхамі цяпер зьяўляюцца тая шматлікія пытаньні, якія ўваходзяць у паняцьце „нацыянальная культура“¹⁾.

Сапраўды пытаньні нацыянальнай культуры ў нашым краі робяцца ўсё больш актуальнымі, бо ў гэтай галіне пачынае развівацца ажыўленая клясавая барацьба. Кніга т. Ваганяна—у сваёй другой практычнай частцы—каштоўная,—ня глядзячы на яе блытанае і ў шмат якіх момантах памылковае тэорытычнае ўгрунтаваньне,—тым, што яна загастрае шэраг чарговых пытаньняў будаўніцтва культуры, што яна накіравана іменна супроць буржуазнага нацыяналізму.

Праўда, арганізацыі партыі павінны развінуць куды большую працу ў галіне культуры.

Політыка роўнадушства да пытаньняў будаўніцтва культуры, самая небяспечная палітыка. Яна мае толькі тое апраўданьне, што памылкі ў гэтай галіне, як дарэў несправядліва раўнадушных вынікаў; але адсутнасць несправядлівай пагрозы яшчэ ж ня ёсьць адсутнасьць небяспек. Часьцей за ўсё падобная „асушаньне“ ёсьць найбольшая падстава²⁾.

Стаўшы на шлях імпэрыялістычнага росту, наш край ахопліваецца ўсё большай політычнай актывізацыяй рабочых, сялян. Развіваецца культурнае жыцьцё ды будаўніцтва. Па якім шляху пойдзе культурнае жыцьцё? Пролетарскі шлях культурнага развіцця забеспячаецца нарастаньнем соцыялістычных элемэнтаў нашай эканомікі ды актывнай працы партыі над развіцьцём культуры. Аднак, пакуль у шэрагу галін культурнае будаўніцтва вядзецца бяз досыць актывнага ўдзелу пролетарыяту ды яго партыі. Адначасна маскуючыся „згодай“ з усёй, паасобку-нацыянальнай політыкай партыі, прадстаўнікі (больш або менш яўныя) буржуазна-дэмакратычнай ідэолёгіі працягваюць сваю „політыку“, прыкрываючы сваю працу маскай „нацыянальнай культуры“. Гэта дае падставы т. Ваганяну сьцьвярджаць, што лёзунг „нацыянальнай культуры“ ёсьць буржуазны, рэакцыйны, лёзунг.

Тав. Ваганян не разумее таго, што лёзунг нацыянальнай культуры зрабіўся нашым лёзунгам тры дыктатуры пролетарыяту,—гэта зьяўляецца яго карэннай памылкай.

Востра накіраваная супроць нацыяналізму, тым ня менш сваёй тэорытычнай пастаноўкай кніга т. Ваганяна вядзе да абязбройваньня партыі ў барацьбе з нацыяналізмам, іменна таму, што ў шэрагу пытаньняў яна пераскоквае праз партыйную лінію ў нацыянальным пытаньні, што ў сваю чаргу зьяўляецца вынікам яго недаўразуменьня шэрагу момантаў кіраўніцтва пролетарыяту ў пераходны пэрыод, пэрыод дыктатуры пролетарыяту.

У канечным выніку такая пастаноўка пытаньня харчуе памылкі недаацэнкі нацыянальнага моманту, недаацэнкі нацыянальных асаблівасьцяў ва ўсім нашым будаўніцтве, памылкі „спрашчэньства“ ў пытаньнях нацыянальнай культуры.

1) Ваганяна. „О национальной культуре“, стар. 6.

2) Ваганяна. „О национальной культуре“, стар. 96.

Як Ленін ставіў агульнае пытаньне культуры пасля пролетарскай рэвалюцыі? Ленін казаў:

„Бяз яснага разуменьня таго, што толькі дакладнай ведай культуры, створанай усім развіццём чалавечтва, толькі перапрацоўкай яе можа стварыць пролетарскую культуру—без такога разуменьня нам гэтай задачы ня вырашыць.

Пролетарская культура не зьяўляецца культурай, што выскочыла непадома адкуль, не зьяўляецца выдумкай людзей, якія называюць сябе спецыялістамі па пролетарскай культуры. Гэта усё ўсцяж недарэчнасьць. Пролетарская культура павінна зьявіцца законамерным развіццём тых самых запасаў ведаў, якія чалавечтва выпрацавала пад уплывам капіталістычнага грамадства, памешчыцкага грамадства, чыноўніцкага грамадства“¹).

„Наша задача складаецца з культурнай працы для сялянства. А гэтая культурная праца ў сялянстве, як эаэномічная мэта, праследуе іменна коопэраваньне. Пры ўмове поўнага коопэраваньня мы-б ужо стаялі збудвума нагамі на соцыялістычнай глебе. Але гэтая ўмова поўнага коопэраваньня ўключае ў сябе такую культуранасьць сялянства (іменна сялянства, як вялізнай масы), што гэтае поўнае коопэраваньне немагчыма бяз цэлай культурнай рэвалюцыі...

Для нас даволі цяпер гэтай культурнай рэвалюцыі для таго, каб аказацца цалком соцыялістычным краем, але для нас гэтая культурная рэвалюцыя прадстаўляе надзвычайныя труднасьці і чыста культурнай уласцівасьці (бо мы няісьменныя) і уласцівасьці матэрыяльнай (бо для таго, каб быць культурнымі, трэба вядомае развіццё матэрыяльных сродкаў вытворчасці патрэбна вядомая матэрыяльная база“²).

З гэтых палажэньняў Леніна вынікае: 1) Мы ў нашым краі будзем пролетарскую культуру не зьяўляючы „пролетарскую культуру“ ў разуменьні Пролетарскага супраць яго ішоу Ленін; 2) Яна зьяўляецца развіццём усё ведаў, усёй культурнай спадчыны, выпрацаванай за капіталістычным і адміністрацыйным прынятай рабочай клясай і якая ім перапрацоўваецца ў Пролетарскую культуру усё больш захоплівае і сялянства праз коопэраваньне сялянства пад пролетарскім кіраўніцтвам падыходзіць да „культурнай рэвалюцыі“, г. зн., да соцыялістычнай перабудовы існага перабудовы усёй сваёй ідэалёгіі; 4) У меру соцыялістычнай перабудовы эканомікі краю, дробнай вытворчасці, пролетарская культура аказваецца культурай усіх працоўных, агульначалавечай, ня клясавай культурай.

Тав. Сталін дае такую формулу: „пролетарская па сваім зьмесьце, нацыянальная па форме,—гэтакая агульна-чалавечая культура, да якой ідзе соцыялізм“³). У гэтай формуле знаходзяць сваё выражэньне ўсе элементы развіцця культуры пасля пролетарскай рэвалюцыі: 1) развіццё пролетарска-клясавай у агульначалавечую культуру; 2) развіццё ва ўмовах вялікай стракатасьці форм (нацыянальных) пры адзіным пролетарскім зьмесьце.

У тав. Ваганяна другая пастаюнка праблемы культуры: „Пролетарыят ня мае сваё клясавай культуры... Культура, што ствараецца рабочай клясай у яе барацьбе за камунізм, зусім ня сёць клясавая культура. Яе мы назавем... культурай клясы...“⁴).

„Культуру пролетарыяту ні ў якой меры нельзя называць клясавай культурай, бо ні толькі па сваім паходжаньні, але і па сваіх заданьнях яна адрозьніваецца ад клясавай культуры; яе асноўная мэта заключаецца ані ня ў тым, каб увекавечыць панаваньне рабочай клясы, але якраз наадварот, у тым, каб усякае панаваньне усякай клясы знішчыць“⁵).

„Уся наша культура прадстаўляе сабою злучэньне, падвядзеньне вынікаў клясавай барацьбы, вынік барацьбы рабочай клясы з буржуазіяй за знішчэньне клясы“⁶).

1) Ленін. Прамова на 3-ім Зьездзе УЛКСМ.

2) Ленін. Аб коопэрацыі.

3) Сталін. Прамова на сходзе студэнтаў КУТВ.

4) Ваганян, стар. 9.

5) Ваганян, стар. 12.

6) Ваганян, стар. 11.

Гэтая пабудова тав. Ваганяна памылковая. Паводле тав. Ваганяна нельга казаць аб пролетарскай культуры (клясавай культуры), бо „мэта культуры пролетарыяту... у тым, каб *усякае панаваньне ўсякай клясай знішчыць*“. Зусім правільна гэтакая мэта пролетарыяту. А хіба ў формуле „пролетарская культура“ выключаецца прызнаньне таго, што пролетарыят ідзе да соцыялізму, да грамадства бясклясавага? Ані не выключаецца. Наадварот, формула „пролетарская культура“ ўключае ў сябе азначэньне мэты пролетарыяту, але ахоплівае таксама і пераходны пэрыод, калі пролетарыят зламаў буржуазію, умацоўвае ўсё больш сваю дыктатуру, будзе соцыялізм, пры гэтым кіруе ўсімі працоўнымі, вядзе іх за сабою, усё больш і больш узмацняючы свой уплыў на іх супроць спробаў капіталізму адраджэцца, абaperціся на капіталістычныя элемэнтны НЭП'у і адваяваць на свой бок сялянства, іншымі словамі, паняццем „пролетарскай культуры“ ахопліваецца пераходны пэрыод, калі усё больш і больш мацнеюць соцыялістычныя элемэнтны эканомікі ды культуры. Формула „пролетарская культура“ сама па сабе ўключае і абымае дыялектычны процэс перарастаньня яе ў агульначалавечую культуру. Тав. Ваганян дзіўна аргументуе, што вось пролетарыят ня можа мець клясавай культуры, бо ня мае сваёй мэтай—у супроцьлегласць буржуазіі—увекавечыць сваё панаваньне; дык-жа ня правільна ўкладаць у паняцце „клясавая пролетарская“ той самы зьмест, як і ў адносінах „клясавая буржуазная“. Зразумела, розныя мэты ў клясы буржуазіі і клясы пролетарыяту: першая кляса б'ецца за увекавечаньне свайго клясавага панаваньня, а другая за знішчэньне клясы, за тое, дзе ня будзе пролетарыяту, як клясы. Але тая і другая кляса аднолькава змагаюцца за сваё перамоц над варожай клясай, змагаюцца за ўмацаваньне і паліпбленне свае ўлады, свайго кіраўніцтва ў адносінах іншых клясаў дзеля дасягненьня сваіх мэтаў. Пролетарыят ідзе да знішчэньня клясы адным цяжкім шляхам барацьбы з буржуазіяй, барацьбы з капіталістычнымі тэндэнцыямі пры НЭП'у, барацьбы за кіраўніцтва прамежнымі пластамі, што прадстаўляюць дробную вытворчасць—іншымі словамі, пролетарыят дабіваецца свае мэты цераз доўгі пераходны пэрыод дыктатуры пролетарыяту. Ідучы да бясклясавага грамадства, змагаючыся за яго, пролетарыят павінен выступаць у пераходны пэрыод ва ўсім сваім *клясамым усеўзброеным*. І пролетарыяту патрэбна яго клясавая культура, як адно з сродкаў у барацьбе за соцыялізм, за знішчэньне клясы, паасобку, за жываньне клясавага характару культуры.

Зразумела, пры гэтым пролетарыят ня будзе сваю спэцыфічную „пролеткультуаўскую“ культуру, пролетарыят забясьпечваючы зьместам культуры, выкананьне яе соцыялістычных мэтаў, адначасна цераз форму культуры робіць яе блізкай, зразумелай, патрэбнай і селяніну; тым самым пролетарыят і ў культуры выражае сваю ролю гегемону ў саюзе рабочых і сялян.

На старонцы 17 у цытаце з кнігі тав. Ваганяна надрукована:

„Зьмілуйцеся—адразу ідзе ў адказ,—Ленін пісаў усё гэта, калі яшчэ“
і далей...

З прычыны пропуску, які скажае ўвесь сэнс, гэтая цытата падаецца цалком:

„Зьмілуйцеся—адразу ідзе ў адказ,—Ленін пісаў усё гэта калі яшчэ? Тое было да імперыялістычнай вайны, а мы цяпер вырашылі ў сябе нацыянальнае пытаньне.

Ну, і што-ж? Хіба гэтым што небудзь зьмяняецца ў пытаньні аб „нацыянальнай культуры“? Ужо не кажучы пра тое, што „нацыянальная культура буржуазіі“, на яшчэсьце яшчэ працягвае заставацца „фактам“ на сьвету.—вырашэньне намі нацыянальнага пытаньня ня толькі не зьмяняе

старое вырашэнне пытання аб нацыянальнай культуры, але яго ставіць яшчэ больш разка і рашуча.

Супярэчнікі блытаюць „нацыянальную культуру“, — прыроду якой мы вышэй спрабавалі высвятліць, — з пытанням аб культуры на нацыянальнай мове¹⁾.

Тав. Ваганян звужае змест пролетарскай культуры абмяжоўваючы яе азначэннем: „згушчэнне, падагульненне клясавай барацьбы рабочай клясы“. Зразумела, пролетарская культура пачынае будавацца ў развінутым відзе толькі ў выніку перамогі пролетарыяту над буржуазіяй. Але пролетарская культура не ўключае ў сябе толькі непасрэдна вынікі і практыку гэтай барацьбы: яна ўключае ў сябе таксама і тыя элементы культуры, якія зьяўляліся складніковай часткай буржуазнай культуры. Навука, тэхніка, мастацтва служылі ў буржуазным грамадстве капіталу, — пасля пролетарскай рэвалюцыі пролетарыят аўладае усёй гэтай спадчынай буржуазнай культуры, будзе пролетарскую культуру, перапрацоўваючы спадчыну буржуазнай культуры. Вязумоўна, толькі практыка клясавай барацьбы дапамагае пролетарыяту аўладаць і перапрацоўваць у мэтах пролетарыяту багацці культуры, пакінутыя капіталізмам, у гэтым сэнсе „згушчэнне і падагульненне клясавай барацьбы“ ўваходзіць складніковым элементам у разуменне пролетарскай культуры. Але і „згушчэнне“ і „падагульненне“ клясавай барацьбы не дадуць пролетарыяту ўсяго патрэбнага для пабудавання новага грамадства. Для гэтага трэба „законамернае развіццё“ ведаў, — і культуру пагоў вырацаваных да пролетарскае рэвалюцыі, і перапрацоўка іх.

У сваіх разважаннях аб культуры клясы, культуры пролетарыяту, як „падагульненні і згушчэнні клясавай барацьбы“, тав. Ваганян проста супроцьстаўляе буржуазную і пролетарскую культуру, не разумеючы дыялектыкі развіцця адной у другую. Тав. Ваганян пераскоквае праз асаблівасці, ускладненні і супярэчнасці пераходнага перыяду, яго вочы бачыць „дзікасавае грамадства“, як простую супроцьлегласць буржуазнаму, ня бачачы асаблівасцяў перыяду диктатуры пролетарыяту. У тав. Ваганяна ў яго пабудовах не хапае дыялектыкі.

Сваю агульную памылку ў пытаннях аб культуры тав. Ваганян паўтарае і ў пытаннях аб нацыянальнай культуры. Тав. Ваганян неяк проста і лёгка скідае з рахунку ўсю тую рознастайнасць і складанасць жыцця пролетарскай культуры ў пераходны перыяд і яе перастаньні ў агульначалавечую рознастайнасць і складанасць, абумоўленыя рознымі ступенямі эаномічнага і культурнага развіцця, стракатасцю эаномічных форм і ўкладу.

Таму паслядоўным зьяўляецца звужэнне тав. Ваганянам разумення культуры, якая ствараецца ва ўмовах нацыянальных адносін: замест азначэння „пролетарская па зместу, нацыянальная па форме культура“, тав. Ваганян дае другое азначэнне: „інтэрнацыянальная культура на нацыянальных мовах“.

Паняцце „пролетарскі“ замяняецца паняццем „інтэрнацыянальны“, — гэта звужэнне паняцця. Пролетарыят, зразумела, будзе культуру толькі, як інтэрнацыянальную, паколькі яго задачы вырашалыся толькі, як інтэрнацыянальныя задачы. Тым самым паняцце „пролетарскі“ ўжо ўключае ў сябе паняцце „інтэрнацыянальны“. З другога боку формула „інтэрнацыянальная культура“ не азначае дакладна клясавага, пролетарскага, зместу культуры.

¹⁾ Ваганян, стар. 140.

Далей, „нацыянальная па форме культура“, — гэта формула захоплівае ня толькі мову, але і асаблівасці гісторыі, побыту ды г. д., а тав. Ваганян абыходзіць гэтыя асаблівасці, адзначаючы з нацыянальных момантаў культуры толькі адзін — мову, як асаблівую рысу пролетарскай культуры, што ствараецца ва ўмовах тэй ці іншай нацыянальнай краіны, рэспублікі.

Аб гэтым спрашчэнстве тав. Ваганяна лепей за ўсё кажуць разважаны адносна формы і зместу культуры.

Тав. Ваганян кажа:

„А як-жа вырашаецца пытанне аб змесце і форме? Дык-жа гэта адзін з відаў сырання нацыяналістычнай прыроды ідэй, што прапаведваюцца гэта адна з формаў маны. Ці звыляецца мова формай культуры? Опортуністыя не без разліку прыроўняць форму культуры нацыянальнаму абліччу.

„Форма культуры не абмяжоўваецца не выглядам, яна не будова, не „закон“, кажа Гегель. З гэтага пункту погляду толькі у штодзённай гутарцы можна казаць пра нацыянальную форму культуры, а навуковая мова, мова марксысцкай навукі, такога злікага слова, злучэння не прызнае, бо структура культуры, яе будова (г. зн. форм культуры) азначаецца ў канечным выніку ня мовай і звычаямі, а класовай барацьбой“.

З гэтых разважанняў тав. Ваганян, робіць далей такі вынік, што „змест і форма культуры... адзіны на ўсіх мовах“. Ці правільна гэта? Ці можна адмаўляць наяўнасць розных нацыянальных форм культуры.

Зусім праўда тав. Ваганян, калі ён кажа, што форма — гэта ня ёсць аблічча, толькі звычорны від культуры. Форма — гэта ёсць структура, пабудова, суадносіны ўнутра, развямшчэнне, матар'ялу культуры. Зразумела і тое, што толькі мову адлічыць да форм культуры, толькі ў мове азначаць нацыянальныя моманты культуры. Нацыянальнай формай культуры трэба лічыць усё тое, што ў культуры абумоўлена самай сутнасцю нацыі. „Нацыя — гэта агульнасць мовы, тэрыторыі, эканомічнага жыцця, існавання складу, што склаліся гістарычна, якія праяўляюцца у агульнасць культуры“ (Сталін). Нацыя кладзе адбітак, азі ачае формы культурнага развіцця, уносячы ў гэта развіццё свае элементы: 1) мову, 2) асаблівасці эканомікі, суадносіны ў ёй розных гаспадарчых укладаў, 3) асаблівасці прадыхтавання географічнымі ўмовамі, звязаныя з тэрыторыяй, 4) выкліканыя асаблівасцямі гісторыі, грамадскія традыцыі, 5) асаблівасці быту, звычаі ды г. д. Усе гэтыя акалічнасці азначаюць формы тэй ці іншай нацыянальнай культуры.

Зусім бяспрэчна, што і развіццё гэтых формаў азначаецца ў канечным выніку, суадносінамі сіл у класовай барацьбе, паколькі развіццё кожнай нацыі, як кожны грамадскі процэс, адбываецца ва ўмовах класовай барацьбы, — але гэтае прызнанне ані не выключае наяўнасці *асаблівых* (нацыянальных) форм развіцця па адзіным соцыялістычным шляху і нацыянальных форм адзінай па зместу (пролетарскай) культуры. Перамога пролетарыяту, дыктатура яго, яго кіраўніцтва ў адносінах сялян і ўсіх працоўных даннай нацыянальнасці, асаблівасці ў соцыялістычным будаўніцтве і развіцці да соцыялізму даннай нацыянальнасці, ажыццяўляецца дастасоўна да асаблівых нацыянальных умоваў, — тых, якія склаліся ў выніку доўгага гістарычнага процэсу, вынікі якога абыцьці нельга, які наклаў сваю пяча тку на грамадскія адносіны ў даннай нацыянальнасці. Дыктатура пр^олетарыяту, соцыялістычная перабудова эканомікі, рух да соцыялізму ў ідзе і ў Ленінградзе, і ў Маскоўскай губэрні, у Донбасе, у Казакстане, у Якуцы, у Сярэдняй Азіі, у Азэрбайджане, у Беларусі. Але гэты рух і